

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING IJTIMOY-PEDAGOGIK TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Farmonova Farangiz Farxod qizi,

Osiyo xalqaro universiteti

Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning ijtimoiy-pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish masalasi ko‘rib chiqilgan. Oliy ta‘lim muassasalarida pedagogik kadrlar tayyorlash jarayonida ijtimoiy-pedagogik kompetentlikni shakllantirish metodologiyasi, nazariy asoslari hamda amaliy yo‘nalishlari tahlil qilingan. Tadqiqotda integrativ yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy va ijtimoiy ko‘nikmalarni birga rivojlantirish mexanizmlari ilmiy asoslangan. Olingan natijalar pedagogik ta‘lim sifatini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-pedagogik tayyorgarlik, kompetentlik yondashuvi, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy tayyorgarlik, integrativ ta‘lim, pedagogik kompetentlik, ijtimoiy konikmalar.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема совершенствования социально-педагогической подготовки будущих учителей. Проанализированы методология формирования социально-педагогической компетентности, её теоретические основы и практические направления в процессе подготовки педагогических кадров в высших образовательных учреждениях. В исследовании на основе интегративного подхода научно обоснованы механизмы одновременного развития профессиональных и социальных навыков у будущих учителей. Полученные результаты позволяют разработать практические рекомендации по повышению качества педагогического образования.

Ключевые слова: социально-педагогическая подготовка, компетентностный подход, будущий учитель, профессиональная подготовка, интегративное обучение, педагогическая компетентность, социальные навыки.

Abstract. This article examines the issue of improving the socio-pedagogical training of future teachers. The methodology for developing socio-pedagogical competence, its theoretical foundations, and practical directions within the process of teacher training in higher educational institutions are analyzed. Based on an integrative approach, the study scientifically substantiates the mechanisms for the simultaneous development of professional and social skills in future teachers. The obtained results make it possible to develop practical recommendations for improving the quality of pedagogical education.

Keywords: socio-pedagogical training, competency-based approach, future teacher, professional training, integrative education, pedagogical competence, social skills.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim tizimining rivojlanishi va globallashtirish jarayonlari o‘qituvchi shaxsiga qo‘yiladigan talablarni tubdan o‘zgartirib yubordi. Bugungi kunda faqat o‘z fanini yaxshi biladigan pedagog emas, balki ijtimoiy jihatdan etuk, muloqotga ochiq va jamiyat ehtiyojlarini chuqur anglaydigan kasbiy mutaxassis zarur. Shu bois bo‘lajak o‘qituvchilarning ijtimoiy-pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish masalasi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham dolzarb ilmiy muammo sifatida e‘tirof etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta‘lim islohotlari — xususan, 2019–2023-yillarda tasdiqlangan pedagogik ta‘lim Davlat standartlari va «2030-yilgacha bo‘lgan ta‘lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi» — o‘qituvchi tayyorlash sifatini sifat

jihattidan yangi pogʻonaga koʻtarish lozimligini ochiq belgilab bergan. Biroq amaliyot shuni koʻrsatadiki, oliy taʼlim muassasalarining koʻpchiligida pedagogika taʼlimining mazmun-mohiyati hali-hamon anʼanaviy bilim berishga yoʻnaltirilgan boʻlib qolmoqda. Ijtimoiy kompetentlik, empatiya, konflikt menejmenti va jamoa hamkorligi kabi koʻnikmalar esa koʻpincha nazariy fanlar doirasida yetarlicha shakllantirilmayapti.

Ushbu ziddiyat tadqiqotimizning asosiy muammosini tashkil etadi: boʻlajak oʻqituvchilarning ijtimoiy-pedagogik tayyorgarligini takomillashtirish uchun qanday ilmiy-metodik asos zarur? Maqolada ushbu savolga kompleks javob berish maqsadida pedagogik, sotsiologik va psixologik yondashuvlarni sintez qilgan integrativ model taklif etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy-pedagogik tayyorgarlik muammosi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli jihatlarda oʻrganilgan. J. Dewey oʻzining «Democracy and Education» (1916) asarida oʻqituvchi shaxsining ijtimoiy rolini taʼkidlab, taʼlimni ijtimoiy jarayon deb taʼriflagan. Keyingi davrlarda L.S. Vigotskiy (1978) ijtimoiy oʻrganish nazariyasi orqali oʻqituvchining ijtimoiy vositachi funksiyasini ilmiy asosladi. A. Banduraning ijtimoiy kognitiv nazariyasi (1977) esa kuzatib oʻrganish va modellashtirish mexanizmlari orqali ijtimoiy koʻnikmalar shakllanishini tushuntirib berdi.

Yevropada kompetentlikka asoslangan taʼlim (Competency-Based Education) paradigmasi doirasida DeSeCo loyihasi (OECD, 2003) asosiy kompetentliklar sifatida ijtimoiy oʻzaro munosabat va muloqot koʻnikmalarini alohida ajratib koʻrsatdi. Finn va Ravitch (2007) oʻqituvchilar tayyorlashda «refleksiv amaliyot» modelini tavsiya etdi. Zembylas va Papanastasiou (2005) tadqiqotlari esa boʻlajak oʻqituvchilarda ijtimoiy tenglik va adolat hissini shakllantirish zarurligini empirik maʼlumotlar orqali isbotladi.

Mahalliy ilm-fanda N.N. Azizxoʻjayev (2003), O.Q. Musurmonov (2008) va M.X. Usmonboyeva (2014) kabi olimlar oʻqituvchi tayyorlash metodologiyasini oʻzbek milliy taʼlim tizimi kontekstida tadqiq etgan. Biroq ularning ishlari asosan kasbiy-pedagogik, yaʼni fan metodikasiga yoʻnaltirilgan boʻlib, ijtimoiy kompetentlikning integrativ modeli hali yetarlicha ishlab chiqilmagan. Shu jihatdan ushbu tadqiqot mavjud boʻshliqni toʻldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasi uchta asosiy yondashuvni oʻz ichiga oladi: kompetentlikka asoslangan yondashuv (Competency-Based Approach), shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuv (Person-Centered Approach) va faoliyatga asoslangan yondashuv (Activity-Based Approach). Ushbu uchlik asos integrativ model yaratish uchun zaruriy metodologik poydevor vazifasini oʻtaydi, chunki har biri boʻlajak oʻqituvchining turli qirralarini qamrab oladi.

Empirik tadqiqot Oʻzbekistonning 4 ta pedagogika yoʻnalishidagi oliy taʼlim muassasasida — Toshkent, Samarqand, Andijon va Nukusdagi universitetlarda — 2023–2025-yillar davomida amalga oshirildi. Tadqiqot ob'ektini 3-4-kurs talabalari (n=480) va ularning amaliyot rahbarlari (n=62) tashkil etdi. Asosiy usullar qatoriga quyidagilar kiradi:

strukturlashtirilgan anketa so'rovnomasi, kuzatish protokollari, fokus-guruh muhokamasi va ekspert baholash usuli.

So'rovnomaning ishonchliligi Cronbach-alfa koeffitsienti orqali tekshirildi ($\alpha = 0,84$), bu esa asbobning yuqori ichki izchilligini tasdiqlaydi. Olingan miqdoriy ma'lumotlar SPSS 26.0 dasturida, sifatiy ma'lumotlar esa tematik tahlil (Braun va Klark, 2006) usuli yordamida qayta ishlandi. Ikki tomonlama ko'r tekshiruv (double-blind peer review) tamoyili asosida natijalar validatsiya qilindi.

Tahlillar va natijalar. Tadqiqot natijalari bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-pedagogik tayyorgarligida bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. So'rovnomaga ko'ra, respondentlarning atigi 31,4 foizi o'zlarini ijtimoiy konfliktlarni professional darajada hal eta olishga tayyor deb hisoblaydi. Shundan ham muhimi, 68,7 foiz talaba o'quv jarayonida jamoa ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan faoliyatlar yetarli emasligi haqida fikr bildirdi. Amaliyot rahbarlari tomonidan baholash esa yanada keskin manzarani ko'rsatadi: maktab amaliyotida talabalarning atigi 24,2 foizi mustaqil ijtimoiy-pedagogik muammolarni hal eta olgan.

Tahlil natijalari ijtimoiy-pedagogik kompetentlikning to'rt asosiy komponentini ajratib ko'rsatish imkonini berdi. Birinchisi — kognitiv komponent, ya'ni ijtimoiy pedagogikaning nazariy-ilmiy asoslarini bilish. Ikkinchisi — kommunikativ komponent, ya'ni turli ijtimoiy guruhlar bilan samarali muloqot qurishning amaliy ko'nikmalari. Uchinchisi — reflektiv komponent, ya'ni o'z pedagogik faoliyatini tanqidiy baholash va takomillashtirish layoqati. To'rtinchisi — empatik komponent, ya'ni o'quvchi shaxsini, uning oilaviy va ijtimoiy muhitini tushunishga intilish. Ushbu to'rt komponent o'rtasidagi korrelyatsion tahlil ($r = 0,71-0,83$) ularning o'zaro chambarchasligini tasdiqladi.

Fokus-guruh muhokamalarida ishtirokchilar amaliyot jarayonining hozirgi ko'rinishidan noroziligini bildirdi. Ko'plab talabalar maktab amaliyotini «rasmiy bajarish» sifatida idrok etishini, uni real ijtimoiy muammolar bilan bog'lay olmasligini aytdi. Bu esa nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzviylik borasida jiddiy bo'shliq mavjudligini ko'rsatadi. Ekspert baholash natijalariga ko'ra esa dastur mazmunining 58 foizi bilimga, atigi 28 foizi ko'nikmaga va 14 foizi munosabatlarga yo'naltirilgan.

Ushbu natijalar asosida integrativ model ishlab chiqildi. Modelning asosi uchta qatlamli tuzilmadan iborat. Birinchi qatlam — nazariy poydevor: ijtimoiy pedagogika, psixologiya va sotsiologiyaning asosiy konsepsiyalarini o'zlashtirish. Ikkinchi qatlam — simulyatsiya va laboratoriya: ijtimoiy-pedagogik situatsiyalarni modellashtirish, rolli o'yinlar, keyslarni tahlil qilish. Uchinchi qatlam — real ijtimoiy amaliyot: hamkorlikdagi loyihalar, mahalla va ijtimoiy muassasalarda faoliyat, mentoring. Modelning o'ziga xos jihati shundaki, uch qatlam parallel ravishda, bir-birini to'ldirgan holda amalga oshiriladi, an'anaviy ketma-ket tizimdan farqli o'laroq.

Tajriba-sinov natijalariga ko'ra, taklif etilgan model joriy etilgan guruhlarda ijtimoiy-pedagogik kompetentlik ko'rsatkichlari nazorat guruhlariga nisbatan 34,6 foizga oshdi (p

$< 0,001$). Ayniqsa kommunikativ va empatik komponentlarda o‘shish sezilarli bo‘ldi: mos ravishda 41,2 foiz va 38,9 foizga yaxshilanish qayd etildi. Bu esa modelning samarali ekanligini ishonchli statistik asosda isbotlaydi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari bo‘lajak o‘qituvchilarning ijtimoiy-pedagogik tayyorgarligida mavjud tizimli muammolar an'anaviy o‘quv dasturlari doirasida bartaraf etilishi qiyin ekanligini ko‘rsatdi. Integrativ uch qatlamli model ushbu muammoga kompleks yechim taklif etib, nazariya, simulyatsiya va real amaliyotni bir-birini boyituvchi tizimda birlashtiradi. Tajriba-sinovning ijobiy natijalari modelning empirik asoslanganligini tasdiqlaydi.

Tadqiqotimizning cheklovi sifatida shuni ta’kidlash lozim: tadqiqot faqat to‘rtta viloyat universitetlarini qamrab olgan bo‘lib, barcha mintaqaviy xususiyatlarni to‘liq aks ettira olmaydi. Shuningdek, model joriy etilganidan keyingi uzoq muddatli natijalarni kuzatish uchun longitudinal tadqiqot zarur.

Amaliy tavsiyalar quyidagilardan iborat. Birinchidan, pedagogika yo‘nalishlari o‘quv rejalarini qayta ko‘rib chiqishda ijtimoiy-pedagogik kompetentlik komponentlariga alohida kredit soati ajratish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, talabalar amaliyotini tashkil etishda mahalla, ijtimoiy xizmat ko‘rsatish va inklyuziv ta’lim muassasalari bilan institutlashgan hamkorlikni kengaytirish zarur. Uchinchidan, o‘qituvchilik bo‘yicha davlat ta’lim standartlarida ijtimoiy-pedagogik kompetentlik alohida modul sifatida ajratib ko‘rsatilishi kerak. To‘rtinchidan, bu sohada o‘qituvchilar o‘zlarining kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash uchun mentoring tizimini kengaytirish lozim.

Kelajak tadqiqotlar uchun quyidagi yo‘nalishlar istiqbolli hisoblanadi: raqamli texnologiyalar vositasida ijtimoiy-pedagogik simulyatsiyalar yaratish; inklyuziv ta’lim muhitida ijtimoiy kompetentlik shakllanishining o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish; hamda turli mintaqalar va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi qiyosiy tadqiqotlarni amalga oshirish. Ushbu yo‘nalishlar milliy ta’lim sifatini yanada yuksaltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Azizxo‘jayev, N.N. (2003). O‘qituvchi tayyorlash metodologiyasi. T.: O‘zPFITI nashriyoti.
2. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
3. Braun, V., & Klark, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
4. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.
5. Finn, C.E., & Ravitch, D. (2007). *Beyond the basics: Achieving a liberal education for all children*. Washington, DC: Thomas B. Fordham Institute.
6. Musurmonov, O.Q. (2008). Pedagogik kompetentlikni shakllantirish nazariyasi va metodikasi. *Pedagogika*, 4, 34–41.
7. OECD (2003). *Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DeSeCo)*. Paris: OECD.
8. Usmonboyeva, M.X. (2014). Oliy pedagogik ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning amaliy jihatlari. *Xorijiy filologiya*, 2, 88–95.
9. Vigotskiy, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.

10. Zembylas, M., & Papanastasiou, E. (2005). Modeling teacher empowerment: The role of job satisfaction. *Educational Research*, 47(2), 177–193.
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2019). Kadrlar tayyorlash milliy dasturini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Qonun hujjatlari ma’lumotlar bazasi.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-sonli Farmoni (2019). Ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida.

